

KARÁDI ZSOLT

„A rendezés jó volt...”

Krúdy Gyula színházi témájú írásai a *Debreceni Ellenőr* hasábjain

Köztudott, hogy Krúdy Gyula rendkívül fiatalon, tizenhét esztendősen lett a Debreceni Ellenőr munkatársa. Katona Béla, s nyomában Vitéz Ferenc kutatásai nyomán¹ ismeretes az is, miként vált a diák ismert novellistává, akinek első írása tizennégy éves korában jelent meg. Tanulmányunkban nem kívánjuk feleleveníteni az ifjú hírlapíróvá válásának biográfiai mozzanatait,² miként mellőzzük a kezdeti publicisztikai, s a vele párhuzamosan épülő szépírói oeuvre alakulástörténetének taglalását is. Figyelmünket a Krúdy életében nem túl nagy szerepet játszó színházkritikákra fordítjuk. Tesszük mindezt azért, mert bámulatosnak tartjuk az ítéletalkotás ama merészségét, az érett bírálói hang ama kiegyensúlyozottságát, amellyel a még voltaképpen kamasz szerző a civis város szellemi életében fontos szerepet játszó lapban publikálta véleményét. Dolgozatunk létrejöttét nagyban segítette a Kalligram Könyvkiadó 2007-es kötete,³ amelyben hozzáférhetővé vált jelzett korszak valamennyi cikke.⁴ E gyűjtemény segítségével immár élesebb képet kaphatunk arról, hogyan formálódott a nyíregyházi pályakezds után a redakciók idősebb munkatársai által velük egyenrangúnak elfogadott, a matúrán még alig tülesett legény szemlélete és kifejezőmódja.

*

Katona Béla monográfiájában részletezi, miképpen került Krúdy Gyula a Debreceni Ellenörhöz. Közli a lap 1895. szeptember 9-i számának szerkesztőségi hírét: „*Új munkatársunk*. A Debreceni Ellenör szerkesztősége kötelékébe lépett Krúdy Gyula, ez a fiatal, talentumos ifjú zszurnaliszta, akinek eleven tollal írott, éles megfigyelő tehetségre valló szellemes munkáival lapunk hasábjain egy év óta már sokszor találko-

¹ KATONA BÉLA: Krúdy Gyula pályakezdsé. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó, [KATONA, 1971.]. VITÉZ FERENC: Krúdy és Debrecen. Krúdy Gyula publicista pályakezdsé. Néző Pont, 2008. 12–13. sz. 242–259. [VITÉZ, 2008.].

² Lásd KATONA, 1971, 65–113. Vö.: BORI IMRE: Krúdy Gyula. Újvidék, 1978. Fórum Könyvkiadó, 5–13. CZÉRE BÉLA: Krúdy Gyula, Budapest, 1987. Gondolat Kiadó, 14–25.

³ Krúdy Gyula összegyűjtött művei. Publicisztikai írások I. Gyűjtötte és a jegyzeteket írta: BEZECZKY GÁBOR. s. a. r.: HRADECZKY MÓNI. Pozsony, 2007. Kalligram Könyvkiadó, [KGYÖM, 7, 2007.]

⁴ A gazdag jegyzetapparátussal ellátott kötetben Krúdynak nemcsak az Orsovában és a Debreceni Ellenörben publikált munkái olvashatók, hanem a szerkesztők közzétettek olyan szövegeket is, „melyeket talán Krúdy írt”, illetve válogattak az aláíratlan, illetve a neki tulajdonított cikkekből is.

zott az olvasóközönség. Felesleges mondanunk, hogy Krúdy Gyulában kiváló munkaerőt nyertünk.”⁵ A nagy lendülettel beharangozott tollforgató legfőbb feladata a színházi rovat vezetése volt, ám emellett mindenféle egyéb témákkal is foglalkozott. Írt könyvismertetést, rendőrségi hírt, báli tudósítást, szerkesztői üzeneteket, hírfejtet, riportot, tárcát.⁶

Krúdy színházi tudósításai – Katona Béla szerint – „nem tartoznak e műfaj remekei közé.” A monográfus úgy véli: „Krúdynak sohasem volt különösebb érzéke a színház iránt (...) a színház mindig ismeretlen terület maradt a számára”. Efféle írásai „futó benyomások sebtüben papírra vetett lecsapódásai.”⁷ Egyetértünk vele, amikor részletesebben szól Krúdy színházkritikai teljesítményéről, elemezve a szerző helyzetét és lehetőségeit. Rámutat arra, hogy efféle műveire mennyire rányomta bélyegét az újságírói munka hajszoltsága. Továbbá az a tény, hogy a kor szokása szerint a színházról majdnem minden nap más darabot játszott, amelyek forgatókönyvéhez az ifjú nem juthatott hozzá, így csak gyors impresszióira hagyatkozhatott. „A századvég egész színházi kultúrája nem volt valami magas színvonalú, s ez a laposság és kisszerűség jellemzi a kritikát is.”⁸

Krúdy – s ezt nem győzzük hangsúlyozni – mindössze tizenhét esztendő, amikor a Debreceni Ellenőr színházi rovatát rábízzák. 1895 szeptemberétől november végéig csaknem száz olyan cikke jelent meg, amely a város színházával foglalkozott. Ezek között volt kritika, előzetes, tudósítás, glossza, jegyzet, beszámoló is. Azaz nemcsak a szép számmal sorjázó premiereket elemezte, hanem vérbeli újságíróként minden olyan jelenséget, illetve eseményt tollhegyre tűzött, amely kapcsolatba hozható Thália templomával. (Figyelemmel kísérte a direktori pályázatot, beszámolt a színházi bizottság üléseiről, s a közönség reakcióiról is.⁹ Megjegyzendő, hogy a színházi rovat sok aláíratlan cikke valószínűsíthetően tőle származik.¹⁰)

Vitéz Ferenc tanulmányában Katona Bélánál árnyaltabban elemzi a kérdést. Összefoglalóan azt írja: „Emlegetett objektivitására vonatkozóan inkább azt kell feltelegnünk, hogy Krúdy nem esztéta kritikusként közeledett a színházhoz, hanem tárcáíróként. A színház, a darab, a szerep, a színész, a közeg, a közönség változatos életanyag volt számára, ennek az életanyagnak a megítélésében és felhasználásában pedig a történetmesélő és jellemábrázoló toll vezérelte. Figurákat, típusokat, fordu-

⁵ KATONA, 1971, 114.

⁶ Uo. 123–133.

⁷ Uo. 133–134. Katona Béla azt írja, hogy amíg Krúdy Gyula Debrecenben dolgozott, a városban 39 színházi bemutató volt. Az adat nem pontos: 1895 szeptember elejétől november végéig, amikor Krúdy otthagyja az Ellenőrt (az utolsó darab, amelyről írt Roger: *Klári* című operettje volt: ez a mű az évad 45. premierje. (Erről: Klári. In: KGYÖM 7, 2007, 471. és Uo. 607. Vö.: A debreceni színészet története. Szerk.: KATONA FERENC. Debrecen, 1976. 327–328. [KATONA, 1976.] Katona Béla vázlatosan szól a korszak darabválasztásairól, a közönségigényről, s tudatosítja, hogy az elsősorban a színészekről beszélő Krúdy „világosan látta, a színháznak nem a szórakoztatás az egyedüli feladata.” Uo. 136.

⁸ KATONA, 1971. 134. (A korszak színházkritikájáról lásd: GEROLD LÁSZLÓ: A századvég és a századelő színikritikája. In: Magyar színház-történet. Főszerk: SZÉKELY GYÖRGY. Budapest, 2001. Magyar Könyvklub–Országos Színház-történeti Intézet, 809–860.

⁹ VITÉZ, 2008, 253–254.

¹⁰ A Beveczky Gábor szerkesztette kötet sajátossága az, hogy a „főszövegek” mellett közreadja Krúdy Gyula rovatbeli cikkeket éppúgy, mint az olyanokat, amelyeket „talán Krúdy írt”, továbbá azokat, amelyeket talán neki lehet tulajdonítani. Lásd: KGYÖM, 7, 2007, 609–619; 625–631.

latokat és élethelyzeteket lesett el, melyek szépprózai élményanyagát is természetes módon gazdagították. S innen is elsősorban a jellemekre, a gesztusokra figyelt. Szinte mindegyik kritikájában jól elkülöníthetünk egy olyan részt, amikor „a dolgot őt magát” nézte: az alakítást. Úgy tűnik, hogy Krúdy számára a hitelesség volt az első és középponti kérdés az alakításban, tehát hogy a szerep megvalósítása mennyiben lett életszerű. Objektivitása valójában az élet- avagy az élményszerűség számonkérésére épült.”¹¹

Dolgozatunk további részében elsősorban Krúdy előadás-kritikáit vizsgáljuk; azaz nem emlegetjük a korabeli debreceni teátrum ügyes-bajos dolgairól szóló hosszabb-rövidebb cikkeket, s nem szemlézzük színházzal foglalkozó, aláíratlan híreit sem.

*

Amikor a frissen leérettségizett fiatalember Gáspár Imre biztatására¹² elvállalja az Ellenőr neki felajánlott állását, a debreceni színház meglehetősen gyenge teljesítményt mutat. Kétségtelen, hogy a szokásokhoz híven rengeteg bemutatót tartanak, bár az utókor nem sok jót tud mondani erről a korszakról. A direktor ekkortájt Tiszay Dezső, aki 1893-tól vezeti a színházat.¹³ Előtte, miként 1891. március 25-én a Debreceni Hírlap kritikusa írta: „Nagyon szedett-vetett, rossz szellemű társulat volt, erélytelen igazgatóval.”¹⁴ Ezt a gyöngye kezű igazgatót, Leszkay Andrászt váltotta az intézmény élén Tiszay Dezső, aki előbb úgy tűnt, erős társulatot szervezett.¹⁵ Színészei közül Rózsahegyi Kálmán, Tapolczay Dezső, Hevesi Gábor, Krémer Jenő, Pethes Imre, illetve Galyassi Paula, Loracsekne H. Csillag Amália, Ruzsinszky Ilona, Szerémy Gizella neve említhető elsősorban, azonban a *Debrecen-nagyváradi értesítő* kritikusa 1893. május 5-én azt írta: „Soha gyöngébb színtársulat e város díszes színházában nem volt még, mint az idén, s jobb vásárt mégsem csinált senki, mint Tiszai...”¹⁶

A következő évadokban a direktor igyekezett erősebb csapatot szervezni. A sajtó ekkoriban több magyar drámát és operát követelt. Tiszay igazgatása idején később is akadt néhány jelentős alakítás, volt vendégjáték és opera. (A kritika Rózsahegyi mellett Pethes Imrét, Cserny Bertát, Tapolczay Dezsőt emelte ki.)¹⁷ A közönség azonban a népszínműveket, a könnyed külföldi vígjátékokat és bohózatokat jobban kedvelte,

¹¹ VITÉZ, 2008, 253.

¹² Gáspár Imre és Krúdy Gyula kapcsolatáról lásd: KATONA, 1971, 78–88., 120–121.; 125–126.; 172–174. Gáspár-ról: SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái III. Budapest, 1894., Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése. Hasonmás kiadás, Budapest, 1980–1981. A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése utánnyomatsorozata, 1027–1030. Vö.: Új magyar irodalmi lexikon, I. Főszerk.: PÉTER LÁSZLÓ, Budapest, 1994., Akadémiai Kiadó, 660–661.

¹³ Tiszay Dezső (1850–1900) színész, rendező, direktor. 1893-ban nyerte el a debreceni színház igazgatói posztját. 1898–99-ben előbb Miskolcon, később Pécsen volt igazgató. „A vidék egyik legambiciózusabb, legsikeresebb vezetője volt (...) Az operett virágkorában a vidék egyik legjobb operettbuffója volt” In: Magyar Színházművészeti Lexikon. Főszerk.: SZÉKELY GYÖRGY. Budapest, 1994. Akadémiai Kiadó, 800.

¹⁴ KATONA, 1976., 67; 82.

¹⁵ Tiszay Dezső igazgatása alatt játszottak ismét Debrecenben operát (Mascagni: *Parasztbecsület*). Katona József születésének 101. évfordulója alkalmából díszelőadásban mutatták be a *Bánk bánt*, de előadták Csiky Gergelytől a *Cifra nyomorúságot* és Szigligeti Edétől a *Csokonai szerelmét* is. A premierek műfaji megoszlása tanulságos: 2 tragédia, 15 dráma, 36 színmű, 27 népszínmű, 32 vígjáték, 13 bohózat, 3 „mutatvány”, 9 „látványosság”, 55 operett. Uo. 69.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

mint a veretes tragédiákat. Ilyen szellemi környezetbe került az ifjú akkor, amikor az Ellenőr színházi rovatának vezetője lett.

*

Krúdy Gyula a Debreceni Ellenőrben 1895. szeptember 26-án jelentkezett a *Színház. A megnyitott rovat* című írásával. A Debreceni Ellenőr *színházi referensétől* alcímű, R. aláírású¹⁸ szöveg nem kevesebbre vállalkozik, mint arra, hogy szerzője két bekezdésben ars poeticus elszántsággal körvonalazza kritikusi törekvéseit. A novellisztikus, enyhén ironikus bevezető sorokat követően a hamarosan nyíló, Tiszay vezette „Kossuth utcai műzsatemplom” jövőjével kapcsolatban (mert múltjára nem akar utalni) fejt ki meggyőződését bízva abban, hogy a direktor bevezet néhány *mérvadó* változást, hiszen a közönség „igen nagy érdeklődéssel néz” a követvetkező szezon elé.¹⁹ A kritikusi et-hoszt a záró bekezdés tartalmazza, amelyben a fiatal zsurnaliszta a következőképpen fogalmaz: „A sajtó, legalább is a Debreceni Ellenőr részéről bizvást kijelenthetjük, hogy véleménymondásban elsősorban *feltétlen szigorúsággal fog ragaszkodni az objektivitás*hoz, befolyásoltatni nem hagyja magát senki által, és referádiaiban *lehetőleg* igyekezni fog (kiemelés az eredetiben) a közönség hangulatát tolmácsolni. Egyébként oly kérdésekben, mikor a színtársulat figyelembe vehető érdekből reászorul a sajtó támogatására, azt meg fogja találni mindig, és a legnagyobb odaadással fogjuk igyekezni szolgálni az igaz érdekeket.”²⁰ E beköszönő cikket mind Katona Béla, mind Vitéz Ferenc emlegeti. Előbbi Krúdy egész ítései teljesítménye felől közelíti meg,²¹ utóbbi „érdekesnek” nevezi a programot, felillantva, hogy „az objektivitás és az elkötelezettség, de a közönség hangulat tolmácsolása is nehezen fér meg egymás mellett.”²² Valóban: mit jelent Krúdy szótárában az objektivitás? Lehet-e objektív a színházkritika, amikor a műfaj hangsúlyozottan szubjektív?²³ A szöveghely nyilván arra utal, hogy a szerző magáénak vall valamilyen esztétikai értékszerkezetet, amelynek birtokában ítélkezik a látottakról. De rendelkezett-e ilyennel? Voltak-e számottevő, megelőző színházi tapasztalatai, amelyekhez viszonyíthatta a Tiszay-féle társulat teljesítményét? Sokkal inkább arról van szó, hogy tervei szerint a debreceni bemutatókról mindig higgadt, kiegyensúlyozott kijelentéseket kíván tenni. Értérendjébe, tudjuk, aligha fértek bele a vidéki színjátszás célközönsége által óhajtott, a felszínes szórakozási igények kielégítése céljából sűrűn bemutatott darabok. Cikkeiben nem egyszer ostorozta az ostoba vidámkodást, az érdektelen bohóckodást, ugyanakkor értékelte az igényesebb darabválasztást. Nem kevésbé méltatta az árnyalt színészi játékot. Annak a tervének majd eleget tesz, amely szerint referálni fog a publikum hangulatáról. A sajtó küldetésstudatára apellál a záró mondat, amelyben a színház szükségleteire hivatkozva az „igaz érdek” szolgálatában jelöli meg tevékenységének lényegét. (Az „igaz érdek”

¹⁸ Krúdy cikkeit 1895. szeptemberétől gyakran R., vagy Rezeda aláírással jelentette meg. (E. név először az 1895. február 19-én közzétett *Nagyságos asszonyom, a doktor* című írás alatt jelent meg. VITÉZ, 2008, 248.

¹⁹ KRÚDY GYULA: Színház. A megnyitott rovat. In: KGYÖM, 7. 2007., 358.

²⁰ Uo.

²¹ KATONA, 1971, 135–136.

²² VITÉZ, 2008, 248.

²³ „... az objektivitás (...) nem a színház-esztétikai kérdésekre vonatkozott, hanem inkább magára a kritikai mérlegelő módszerre” – írja Vitéz Ferenc. Lásd: i. m. i. h.

szó szerkezet értelmezést kívánna, itt azonban olyan metaforáról van szó, amely minden bizonnyal a debreceni színház sikeres működését célozza.)

E beköszöntőtől kezdve Krúdy Gyula három hónapon keresztül szakadatlanul ontja színházi írásait. Nem kívánjuk ezekről elismételni Vitéz Ferenc értő megállapításait, ezért csak vázlatosan idézzük ismertetésének lényegét. Vitéz kiemeli, hogy Krúdynál a főtebb emlegetett *objektivitás* elsősorban a színészi játék mérlegelését jelentette. „Objektivitása az élet- avagy az élményszerűség számonkérésére épült” – írja.²⁴ Leszögezi, hogy a vizsgált szövegekben szinte mindegyikében elkülöníthető egy olyan rész, amelyik az alakításra figyel. Úgy véli, számára „a hitelesség volt az első és központi kérdés az alakításban, tehát hogy a szerep megvalósítása mennyiben életszerű.”²⁵ Vitéz Ferenc rámutat arra, hogy a színházról gondolkodó Krúdy mindenekelőtt a színészi munkára összpontosít: „A színészek teljesítményét nemcsak az elvárt színvonalhoz vagy magához a szerephez mérte, de önmagukhoz képest is értékelte.”²⁶

Kétségtelen, hogy az ifjú Krúdy Gyula efféle írásainak három fő pillére van: az egyik a közönség aznapi létszáma, összetétele, hangulata, majd a bemutatott darab minősítése, illetve a színészi munka hol árnyaltabb, hol felszínesebb jellemzése. Mai szemléletünk számára a kritikákból hiányzik a díszlet²⁷ és a jelmez²⁸ reflexiója mellett a rendezésre történő utalás. Sőt: a rendezői *konceptió* méltatása egyáltalán nem fordul elő. Krúdy megelégszik azzal, hogy a cikkek végén egy mondatban megemlíti: „A rendezés jó volt: gyors és megfelelő”,²⁹ vagy „kielégítő”, esetleg „kifogástalan” volt. Eme attitűd az általa látott csaknem valamennyi darab esetében tapasztalható.³⁰ Mielőtt azonban nehezményoznánk ezt, meg kell jegyeznünk, hogy a rendezőnek az előadások létrehozásában betöltött szerepe a színikritika-írás történetben elsősorban az úgynevezett „rendezői színház” megszületését követően nőtt meg. Addig voltaképpen csak a színészi szerepformálás állt a kritikus érdeklődés középpontjában. Tehát ha megítéljük Krúdy ez idő tájt keletkezett cikkeit, nemcsak az a kérdés, hogy korábbi színházi tapasztalatai nem voltak, hanem azt is fontos kiemelni: a kor általános színikritikai köznyelve semmivel sem volt összetettebb, mint az övé.

Ha a főtebb exponált pillérekre pillantunk, láthatjuk, hogy Krúdy Gyula csaknem minden beszámolójában sort kerít a közönség emlegetésére. Szükségesnek tartja leírni, hogy Szigligeti Ede *Trónkeresőjének* bemutatóján „csékély érdeklődés mellett

²⁴ Uo. 253.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 252–253.

²⁷ A fiatal Krúdy a díszlethez egyszer fűz csak megjegyzést: „Tegnapelőtt a Delila előadása alkalmából olyan ajtókat láttunk egy állítólagos főúri szalonban, elfogadóteremben, amely vörös kopottas színével élénken emlékeztetett a kaszárnyák kantinjaira.” = KRÚDY GYULA: Színházi glosszák. In: KGYÖM, 7, 2007., 408.

²⁸ A jelmez kérdése is csak ritkán merül fel: „Jó volt Püspöki, kinek azonban kosztümje ellen kifogásunk van. Az első felvonásban inkább szolgát ábrázol, mint professzort hosszú, kopott kabátjában. A második felvonásbeli titkárt sem tudtuk feltalálni a szürke, foszlott kabátos Bonpainben” = KRÚDY GYULA: Lili. In: Uo. 446.

²⁹ KRÚDY GYULA: A kékszakállú herceg. In: Uo. 461.

³⁰ Olykor azonban kemény kritika is napvilágot lát: „A rendezés nevelésesen primitív volt” – írja 1895 október 29-én. KRÚDY GYULA: A vereshajú. In: Uo. 420.

nyitották meg a szezont.³³¹ Sardou *Fedoráját* „módfelett kicsi közönség előtt”³³² játszották. A *Parasztbecsület* premierjén „nem nagyszámú közönség töltötte meg a piros plüssfoteles sorokat.”³³³ Bokor József népszínművének (*Télen*) bemutatóján „Kéves-sel hét óra előtt meglehetősen kis közönség előtt lebbent fel a függöny. A nézőtérén alig lézengett valaki, az ügyeletes tűzoltókon s a szabadjegyes színireferenseken kívül. Csak később teltek meg a széksorok, úgyhogy tisztességes ház mégis volt.”³³⁴ Octave Feuillet *Deliláját* „aránytalanul kicsi közönség nézte végig.”³³⁵

A második pillér a műsorra tűzött darabok sommás minősítése volt. Ezekből az ítéletekből kiolvashatók Krúdy alapvető értékszempontjai. Az általa elítélt szerzők és darabok mára végképp elavultak. Amiket és akiket magasztal, azok a klasszikusok, illetve az opera műfaja volt. Igaz, a Tiszay Dezső vezette debreceni teátrumot látogatva nem sok emelkedett élményben lehetett része. A kiegyensúlyozottságra törekvő Krúdy olykor indulatosan kiált fel: Bisson és Carré vigjátékát, a *Mi történt az éjjel?*-t „kacagató ostobaságnak” nevezi.³³⁶ (Másnap ugyanezt a darabot „élénken ostoba énekes vigjátéknak” mondja.³³⁷ A *Míntaférről* azt állítja: „Egy fércmunka az egész”.³³⁸ Rónaszéki Gusztáv bohózatát, a *Méltóságos csizmadia*t „a század legsületlenebb ostobaságának” nevezi.³³⁹ Kövessy Albert életképéről, *Az új honpolgárról* azt tartja: „ügyes kis ostobaság.”³⁴⁰ A *Kisvárosi nagyságok* című Gabányi Árpád-darab „sületlenségek gyűjteménye”³⁴¹, *A madarász* viszont „rendkívül kedves zenéjű operett.”³⁴² Krúdy a színházi rovatban az akkoriban rendkívül sikeres népszínműveket elfogadja, de nem szereti. Igényli az operát, de azt látja, Tiszay társulatában aligha vannak olyan hangterjedelmű színészek-énekesek, akik képesek lennének igényesen színpadra állítani egy-egy Verdi-művet. Az előbbi erőteljes negatív kijelentésekkel szemben álljon itt egy idézet az *Ármány és szerelem*mel kapcsolatban: „A letehetségesebb klasszikus német drámaíró szellemi remekében gyönyörködtünk tegnapi este a színházban. Markáns, kifejező ógermán szellem sugárzik e dráma minden gondolatából, bárdolatlanság, nyakas germán akaraterő, az északi népek ama méla naivságaival, ami oly jellemző az északi népek lelkületében. Valóságos gyöngyszem a dráma minden sora, gondolatai egy nagy szellemnek, frappánsul kifejező vesszorokban.”³⁴³ Látszik tehát, hogy az alig tizenhét esztendőes Krúdy éles érzéssel veszi észre az értéket és választja el azt a fércművek tömegétől.

A Debreceni Ellenőrbeli negyedév színészi alakításainak igénylése, illetve elutasítása képezi a színikritikák harmadik pillérét. E munkákban a Tiszay Dezső-féle kom-

³¹ KRÚDY GYULA: Megnyitó előadás. In: Uo. 359.

³² KRÚDY GYULA: Fedora. In: Uo. 373.

³³ KRÚDY GYULA: Parasztbecsület. In: Uo. 371.

³⁴ KRÚDY GYULA: Télen. In: Uo. 384.

³⁵ KRÚDY GYULA: Delila. In: Uo. 405.

³⁶ KRÚDY GYULA: Mi történt az éjjel?. In: Uo. 365.

³⁷ KRÚDY GYULA: Mi történt az éjjel?. In: Uo. 367.

³⁸ KRÚDY GYULA: Míntaférről. In: Uo. 375.

³⁹ KRÚDY GYULA: Méltóságos csizmadia. In: Uo. 379.

⁴⁰ KRÚDY GYULA: Az új honpolgár. In: Uo. 370.

⁴¹ KRÚDY GYULA: Kisvárosi nagyságok. In: Uo. 421.

⁴² KRÚDY GYULA: A madarász. In: Uo. 452.

⁴³ KRÚDY GYULA: Ármány és szerelem. In: Uo. 400

pánia tagjainak dicsérete és elmarasztalása kiegyensúlyozott arányokat mutat. Gyakran a szövegek nagyobb hányada foglalkozik a színészekkel, mint a darabbal. (Ezt a megoldást minden valószínűséggel a korabeli városi érdekek, a közönség igénye és a szokásrend hívta elő.) Azonban itt is elmondható, hogy a még szinte kamasz, bár láttuk, határozott értékpreferenciákkal rendelkező szerzőnek viszonylag kevés nyelvi eszköze van a színpadi jelenlét leírására. A *Trónkereső*ben például Klenovicsné „nehéz szerepet választott orgánumához, de szerepét közmegelegedésre töltötte be.”⁴⁴ A *Parasztbecsület*ben „Loracsekne úgy énekelt, ahogy tőle telt”, ám „Kiss Irén túlzott némileg.”⁴⁵ A *Szerafina*ban Klenovicsné „rendkívül tudta érvényesíteni nagy tehetségét”, ellenben „Bogyó Ilonka nem való a hasonló nagy drámai erőt feltételező szerepekre.”⁴⁶ A *Három pár cipő*ben Margó Zelma „óvakodott túlzásokba esni”.⁴⁷ A *Vereshajú*ban „Pajor Emília ügyesen játszott.”⁴⁸ „Klenovics (Solti) többször drámai hangulatba esett” Gabányi Árpád vígjátékában.⁴⁹ Vidor Pál népszínművében „hatalmas alakítást csinált Klenovicsné a Teréz kisarányú szerepéből.”⁵⁰ „Hadai elfogadhatóan énekelt, de színtelenül játszott, Margó Zelma tőle telhetően igyekezett játszani” Csiky Gergely és Konti József operettjében (*Királyfogás*).⁵¹ Offenbach operettjében a „címszerepet Németh János kreálta. Sikeres volt játéka, bár játszhatott volna jobban is, de az énekszámjai azok pompásak voltak. Tenorja teljes felhasználásával énekelte meg a szerep hatásos énekpártijait.”⁵² Olykor Krúdy lelkesen dicsérni is tud: „Milyen kedves, megkapó ennek az operettnek a muzsikája! A *szökés párosan* és a többi, és a többi, amelyeket talán sokan el is feledtek, s régi, de annál kedvesebb emlékek gyanánt elevenedtek fel az este, amint Hentallerné Pauli Mariska fülbemászó, bájos hangja lágyan, finom simulékonysággal töltötte be a színházat. Aztán a könnyedség, elragadó biztonság, amivel játszott a művésznő, szinte elfeledtette velünk, hogy Debrecenben vagyunk, s nem a Népszínházban (...) Az első felvonás belépődalát úgy énekelte, mint egy fuvalázó tündér. Bájosan, kedvesen, elragadóan. Remek darabja az operettnek maga a belépő is, de ezerszer szebb az, ha Hentallernétől halljuk.”⁵³ Alexandre Dumas színművében „a címszerepet Klenovicsné Szerémi Gizella kreálta a legteljesebb odaadással. Szép volt ez estén Klenovicsné, oly szép, amilyen csak egy igazi művésznő lehet, ki egész tudásával s végtelen művészetével igyekszik játszani. A sikere teljes volt (*Idegen nő*).”⁵⁴ (A színésznők közül Krúdy Gyula a „kis Galyassit” magasztalja a legtöbbször.⁵⁵ A Mascagni-operaról szólva azt írja: „A kedves Galyassi,

⁴⁴ KRÚDY GYULA: Megnyitó előadás. In: Uo. 359.

⁴⁵ KRÚDY GYULA: Parasztbecsület. In: Uo. 372.

⁴⁶ KRÚDY GYULA: Szerafina. In: Uo. 389–390.

⁴⁷ KRÚDY GYULA: Három pár cipő. In: Uo. 396.

⁴⁸ KRÚDY GYULA: A vereshajú. In: Uo. 420.

⁴⁹ KRÚDY GYULA: Kisvárosi nagyságok. In: Uo. 423.

⁵⁰ KRÚDY GYULA: Veres sapka. In: Uo. 443.

⁵¹ KRÚDY GYULA: Királyfogás. In: Uo. 445. A színésznő nevét Krúdy Galyassi Paulának írja, Schöpflin Aladár Galyassi Paulát emleget.

⁵² KRÚDY GYULA: A kékszakkallú herceg. In: Uo. 460.

⁵³ KRÚDY GYULA: Királyfogás. In: Uo. 444–445.

⁵⁴ KRÚDY GYULA: Idegen nő. In: Uo. 465.

⁵⁵ Galyassi Pauláról keveset tudunk: 1869. február 20-án született Torontál megyében, Módoson. 1893. október 3-án lett színésznő Tiszay Dezső társulatánál. In: Magyar Színművészeti Lexikon, II. szerk.: SCHÖPFLIN ALADÁR. Budapest, 1929. Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 96.

bár kis terjedelmű hangjával nem is érte be a felső regisztereket, oly pompásul és igazi operai verve-vel énekelte meg a *Parasztbecsület* Loláját, hogy valósággal el vagyunk tőle ragadtatva. Szeretetre méltóan énekelt, csinosan játszott, s a közönség igényeit teljesen kielégítette.”⁵⁶ A közönség „fokozódó” igényeivel húzza alá azt a kritikát, amely Tiszay Dezsőt érinti: szerinte, ha a direktor mindenáron operát akar rendezni, akkor gondoskodnia kellene olyan énekesnőről, akinek van hangja. Klenovicsné dicséréte után áll Galyassi (mérsékelt) apoteózisa: „Az operett-előadásoknál kedves temperamentumával, tiszta csengésű, szépen iskolázott hangjával megnyerő jelenség a kis Galyassi Paula. Szeretetre méltó éneke lebilincseli a közönséget, feledtetí hangja kis terjedelmét, tisztán, üdén csattogja el mindig szívesen hallgatott énekszámait, mint a liget fülemüléje. Szeretjük őt látni az ő tisztességes szerepköreiben. Az a kevés idealizmus, mely manapság körülveszi Thalia papnőit, őbenne csakugyan megvan. Nem hódításokra dolgozik a színpadon, hanem őszintén lelkesedik magáért a művészetért, melynek nimbuszáról esténként letépik a takaró fátyolt itt-ott.”⁵⁷ Krúdy Németh János és Galyassi Paula duettjéről is áradozik: „Galyassi Pauláról a legszebben írhatunk. Szokatlan *hangbősséggel* (kiemelés az eredetiben), szeretetre méltóan, kellemes naivitással kreálta szerepét, s alakítása a legsikerültebbek közé tartozott. Németh János ragyogó művészi talentumát vetette latba az este, tenorjának gyönyörködtető terjedelmességével brillírozott Emil rokonszenves szerepében.”⁵⁸ Nem kevésbé lelkes a kritikus a „rendkívül kedves Zeller-operett” bemutatásakor: „Elsősorban Galyassi Pauláról kell az elismerés legszebb hangján nyilatkoznunk. Perfekt művésznő volt ezen az estén a kis Galyassi, ki kedves játékával, szeretetre méltós csodálatosan tiszta hangjával elbájolta a közönséget. Üdén, kedvesen játszotta meg szerepét s a telt ház gyönyörűséggel hallgatta énekszámait, melyekre mindannyiszor frenetikus tapsvihar volt a felelet. A második felvonásbeli Suhanc-betétet meg kellett ismételnie. Elemében volt Galyassi Paula az estén, ezüstcsengésű, tenger tiszta hangja kellemesen meglepő terjedelmességgel, friss üdeséggel töltötte meg a házat.”⁵⁹ *A trubadúrról* szólva, amelynek főszerepére Tiszay Dezső elhívta az Operaház első kóristánójét, Györgynét, s akinek teljesítményével Krúdy meglehetősen elégedetlen volt, ismét csak Galyassit élteti: „A társulat jelenlegi énekesnői közül egyedül a kis Galyassi Paula tud elfogadhatót nyújtani. Nem épp oly nagy terjedelmű a hangja, amilyen egy primadonnánál szükséges, de azért kárpótol az a tiszta, meleg üdeség, ami megnyilatkozik minden énekszámában. Csínnal és rendkívüli kedvességgel játszik, s ez feledtetí néha azt is, ha nincs is kellőleg diszponálva. Mély tanulmány, igazi ambíció és csodálatosan lebilincselő szeretet sugárzik ki minden fellépéséből. Szeretettel csügg pályáján, s igazi becsületességgel él hivatásának.”⁶⁰

Az egyéni megoldások mellett olykor az egész színház, avagy a társulat minősül egy-két mondatban: „Abszolúte nem vehetjük rossz néven Tiszai igazgatótól, hogy a *Méltóságos csizmadiát* színre hozta és színre fogja hozni. Neki legalább egyszer egy

⁵⁶ KRÚDY GYULA: *Parasztbecsület*. In: Uo. 372.

⁵⁷ KRÚDY GYULA: *Színházi dolgok*. In: Uo. 398–399.

⁵⁸ KRÚDY GYULA: *A suhanc*. In: Uo. 410–411.

⁵⁹ KRÚDY GYULA: *Bányamester*. In: Uo. 426.

⁶⁰ KRÚDY GYULA: *Kacagó esték*. In: Uo. 430.

héten zsúfolt házra van szüksége: ez természetes, s aztán a *Méltóságos csizmadia* nálunk premierszámba ment, és egy valamirevaló direktornak az első kötelessége csupán az lehet, hogy a közönséggel megismertesse az újabbnál újabb darabokat, legyenek azok bármely megdöbbentő ostobaságok.”⁶¹ Előfordul, hogy vagy a rendezést bélyegzi meg: „A rendezés nevetségesen primitív volt” – mondja Lukácsy Sándor népszínművéről –, amely „rendkívül rossz előadásban” került színre.⁶² Máskor az egész bemutatót utasítja el: „Végzetlenül csak annyit sajnálunk, hogy ez a hatásos, erkölcsi hasznú népszínmű oly elhibázott ensemble-ban került színre. Voltak olyan színtelen jelenetei az estének, hogy hasonlók még nálunk is ritkaságszámba mennek.”⁶³ A pályakezdő kritikus nemcsak megítélt, hanem olykor csoportosan dicsért is: „Kimagasló alakítások voltak elsősorban a Krémer Jenőé, a Tapolczai Dezsőé s a Tiszaié. Hárman, mint bolygók a nap körül, nyújtottak feltétlenül pompás keretet Hentallerné művészi alakításához.”⁶⁴ A *Pillangócsatával* kapcsolatban írja: „A szombat esti premier összes szereplői rajta voltak azon, hogy a bemutató a legnagyobb sikert érje el.”⁶⁵ A debreceni negyedév legelfogódottabb cikke a Dumas-premiert kíséri. A művet a legnagyobb megelégedés hangján üdvözlí: „Olyan nagyon szép előadásban volt tegnap este részünk, amilyen még az eddigi szezonban a mi színtársulatunk feltétlenül kitűnő drámai személyzete mellett is ritkaságszámba megy (...) Hozzájárult a tegnapi előadás sikerült voltához a *kitűnő rendezés* (kiemelés az eredetiben), ami Hevesi Gábornak az érdeme, s az, hogy az összes szereplők egytől egyig híven igyekeztek visszaadni a nagy francia drámaíró gondolatait, azt a dumas-i ízt kölcsönzi mindennek, ami sikerült is.”⁶⁶

A példákból jól érzékelhető, hogy a fiatal, bámulatos termékenységű, még hangját kereső, de a színművekben erkölcsi erőt is látó, az értékes darabokhoz vonzó hír-lapíró egy többnyire közepesen, illetve kiemelkedően csak ritkán teljesítő, a közönség felszínesebb igényeihez alkalmazkodó társulat működésének idején vált színikritikus-sá. Az, hogy a színház később sem vált számára sikeresen meghódítható világgá, nem csak az ő epikus tehetségének számlájára írható. Nem kizárt, hogyha a Tiszayéknál invenciózusabb művészi gárdával találkozik, maga is aktívabban igyekszik meghódítani a világot jelentő deszkákat. Azonban ennek bizonyára így kellett lennie: az ő líraian epikus világa nem alkalmas a drámai összeütközésekre.

Krúdy Gyula a debreceni kaland után Nagyváradra kerül, a Szabadság szerkesztőségébe. Az Ellenőr hivatalosan 1895. december 3-án bejelenti: „Változás a szerkesztőségben. Ifj. Krúdy Gyula, ki eddig lapunknál mint belső dolgozótárs működött, és mint ilyen, több jeles cikkelyt írt a Debreceni Ellenőrbe, szerkesztőségünkől kilépett és a Nagyváradhoz szerződött.”

Ez azonban már egy másik történet.

⁶¹ Vö.: a 36-os jegyzettel.

⁶² Vö.: a 46-os jegyzettel. Tiszay Dezső nevét Krúdy Tiszai Dezsőnek írja.

⁶³ KRÚDY GYULA: Viola, az alföldi haramia. In: Uo. 434.

⁶⁴ KRÚDY GYULA: Lili. In: Uo. 447.

⁶⁵ KRÚDY GYULA: Sudermann-est. In: Uo. 458.

⁶⁶ KRÚDY GYULA: Idegen nő. In: Uo. 464.